
OBSERVAȚII REFERITOARE LA ÎNMORMÂNTĂRILE HALLSTATTIENE TIMPURI DIN AȘEZAREA DE LA SUCEVENI-STOBORĂNI, JUD. GALAȚI

Sorin-Cristian Ailincăi^{*},

Mihai Constantinescu^{**},

Adrian Adamescu^{***}

Abstract: Archaeological research in 1968-1977 at Suceveni-Stoborăni site, Galați County (southern Moldavia), led to the identification of an Early Iron Age settlement that can be ascribed to Babadag culture. Three pits contained human bones: a collective burial with the bones of four individuals deposited in unnatural positions; one pit with the skeleton of a child in flexed position; and another complex with disturbed human remains. After studying the available documentation, we analyzed these finds, discussing the chronology and cultural ascription, state of representation of the bodies, number of individuals, anthropological observations, data on the position and orientation of the dead, observations on the assumed rituals, as well as on the place of deposition.

Rezumat: Cercetările arheologice întreprinse, în perioada 1968-1977, în situl de la Suceveni-Stoborăni, jud. Galați (sud-estul Moldovei) au condus printre altele și la identificarea unei așezări de la începutul epocii fierului, ce poate fi atribuită culturii Babadag. Un loc aparte îl ocupă trei gropi care conțineau oseminte umane: un mormânt colectiv ce conținea osemintele a patru indivizi depuși în poziții nefirești; o groapă ce conținea scheletul unui copil depus în poziție chircit și un alt complex în care au fost identificate oseminte umane deranjate. Studiind documentația avută la dispoziție, am încercat o analiză a acestor descoperiri, discutând cronologia și atribuirea culturală, starea de reprezentare a cadavrelor, numărul indivizilor, observațiile antropologice, datele privind poziția și orientarea defuncților, observațiile privind presupunerea existenței unor ritualuri, dar și locul depunerii.

Key words: Early Iron Age, Babadag culture, Romania, Moldavia, Lower Danube, burials.

Cuvinte cheie: Perioada timpurie a epocii fierului, cultura Babadag, România, Moldova, Dunărea de Jos, înmormântări.

^{*} Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Str. Progresului, nr. 32, 820009, Tulcea, România; e-mail: sailincai@gmail.com. Cercetare finanțată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

^{**} Institutul Antropologie „Fr. I. Rainer”, Bd. Eroii Sanitari, nr. 8, sector 5, CP 35, 050474, București, România, e-mail: mihaic2005@yahoo.com

^{***} Muzeul de Istorie „Paul Păltănea”, Str. Maior Iancu Fotea, nr. 1, Galați, România; e-mail: nutuadamescu@yahoo.com

Introducere

Problematica depunerii cadavrelor umane în așezările de la începutul epocii fierului din spațiul nord-balcanic este o preocupare relativ nouă. În ciuda unor mențiuni izolate¹, primele studii amănunțite referitoare la această temă sunt publicate la începutul anilor '90. În acest sens, nu putem să nu menționăm articolul semnat de M. Irimia și N. Conovici dedicat descoperirilor de la Satu Nou–*Valea lui Voicu*², dar mai ales studiul lui V. Sîrbu dedicat sacrificiilor umane și practicilor funerare insolite din arealul tracic în Hallstatt și La Tène³. Pornind de la acest moment, fenomenul înmormântărilor în așezări devine un subiect popular, impulsionând publicarea unor descoperiri mai vechi sau recente, mai ales din arealul culturii Babadag⁴ (sud-estul României).

Deși nu cu mult timp în urmă am redactat o sinteză referitoare la comportamentul funerar al populațiilor hallstattiene timpurii de la începutul epocii fierului la Dunărea de Jos⁵, recente descoperiri făcute mai ales în situl de la Enisala–*Palanca*⁶ ne-au determinat să reluăm problematica înmormântărilor în așezări, într-un context mai larg. În acest sens, pe lângă publicarea interdisciplinară a noilor descoperiri se impune și o reluare a descoperirilor mai vechi prin recuperarea documentației inedite (acolo unde este cazul), dar și a efectuării analizelor antropologice. Pe lângă cazurile cunoscute în siturile de la Satu Nou⁷, Bucu⁸ sau Siliștea⁹, o situație interesantă o regăsim și în așezarea Suceveni–*Stoborăni*.

Situl de la Suceveni–Stoborăni, jud. Galați. Date generale

Așezarea a fost identificată în zona Colinelor Covurluiului, pe versantul de vest al Dealului Stoborăni, situat în apropierea Prutului, la est de localitatea Suceveni, jud. Galați. Cercetată între anii 1968-1977 și 1988-1990 de către I.T. Dragomir și apoi de

¹ Petrescu-Dîmbovița 1953; Morintz 1987; Kalmar 1987; Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991; Perianu 1993.

² Irimia, Conovici 1993.

³ Sîrbu 1994; Sîrbu 1997.

⁴ Jugănar, Topoleanu 1994; Topoleanu, Jugănar 1995; Sîrbu, Pandrea 1994; Ailincăi, Mirițoiu, Soficaru 2003; Ailincăi, Mirițoiu, Soficaru 2006; Irimia 2003; Ailincăi, Constantinescu 2008; Ailincăi *et alii* 2007; Ailincăi 2008a; Ailincăi 2008b; Sîrbu, Ailincăi, Simion 2008.

⁵ Ailincăi 2008a.

⁶ Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013; Micu *et alii* 2014.

⁷ Irimia, Conovici 1993.

⁸ Rența 2008.

⁹ Sîrbu, Pandrea 1994.

D. Nanu-Basarab, stațiunea este cunoscută mai ales datorită locuirii eneolitice atribuite aspectului Stoicani-Aldeni¹⁰, deși sunt menționate și descoperiri din prima epocă a fierului, perioada migrațiilor și perioada medievală. Deși deosebit de interesante, vestigiile atribuite culturii Babadag și fenomenului Basarabi au fost menționate sumar în mai multe articole¹¹, fiind publicate abia relativ recent într-un studiu cuprinzător¹².

Referindu-ne exclusiv la locuirea hallstattiană, din planul săpăturilor se poate observa o densitate relativ redusă a complexelor arheologice. Acestea se pot înscrie în categoria gropilor și sunt grupate mai ales în sectorul de SV al perimetrului cercetat de I.T. Dragomir (Fig. 1).

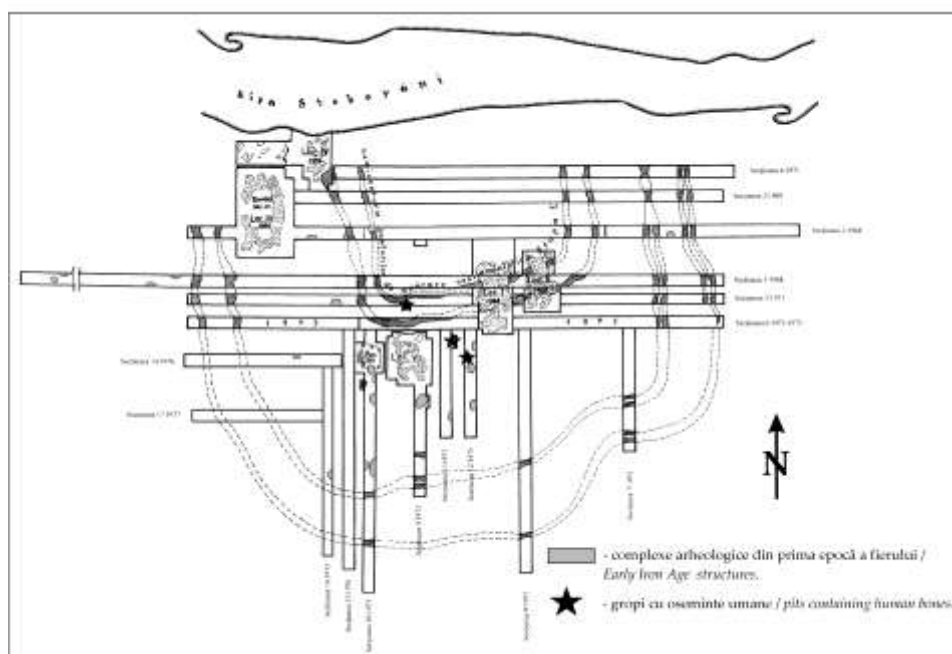

Fig. 1. Planul cercetărilor arheologice de la Suceveni–Stoborăni (1968-1977) / *The plan of archaeological excavations at Suceveni–Stoborăni (1968-1977)* (Adamescu 2011).

Gropile cu oseminte umane

În urma cercetărilor arheologice din perioada 1968-1977 sunt cunoscute trei gropi care conțineau oseminte umane. Având în vedere lipsa unor analize efectuate asupra materialelor arheozoologice, numărul acestor descoperiri ar putea fi mai mare.

¹⁰ Dragomir 1970; Dragomir 1971; Dragomir 1983a.

¹¹ Dragomir 1971; Dragomir 1983b, 84, Fig. 4/3-8; 5; Dragomir 1996; Nanu-Basarab 1990.

¹² Adamescu 2011.

Catalogul descoperirilor

1. Dintre complexele mai sus amintite, autorul cercetărilor a dat o importanță deosebită „**mormântului colectiv**” descoperit în 1971, în Secțiunea 5 (cu dimensiunile de 80 × 2 m), în dreptul metrilor 52-54, pe care l-a publicat în 1996 sub forma unui articol¹³. În urma consultării arhivei Suceveni, nu am identificat înregistrări grafice suplimentare (desene, fotografii) în afara celor deja publicate. Din păcate, autorul nu insistă asupra descrierii complexului, reconstituirea cât mai obiectivă a acestuia devenind o misiune dificilă, dacă nu imposibilă.

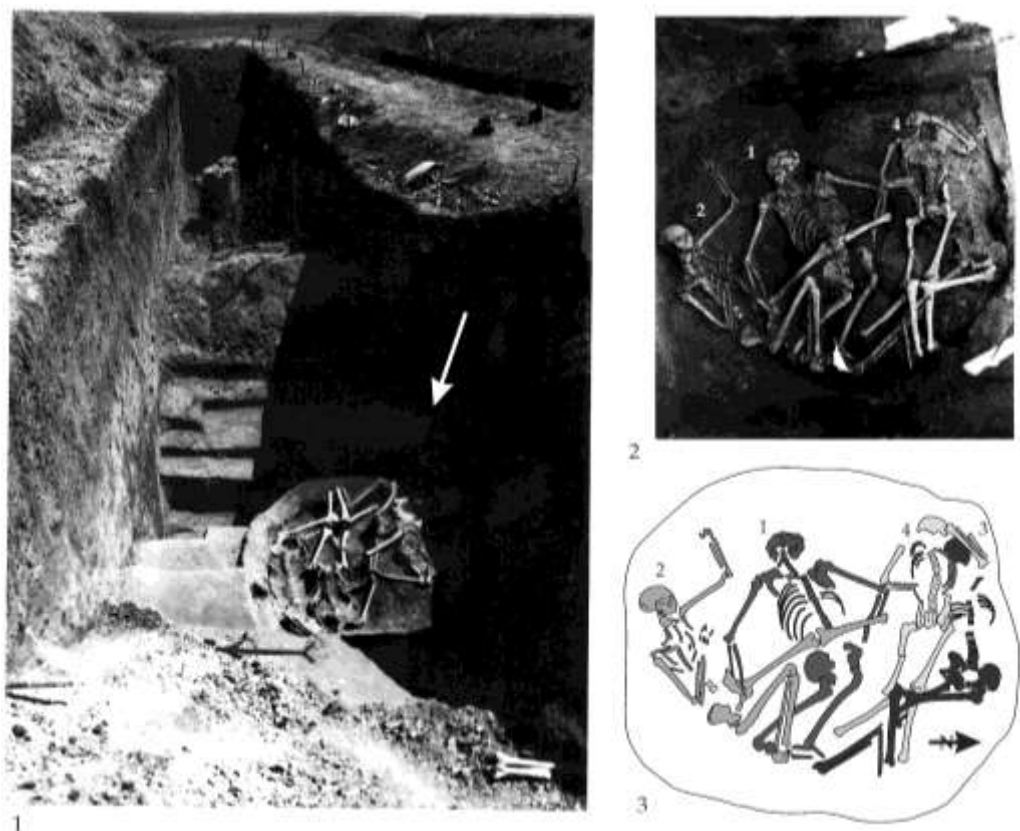

Fig. 2. Mormântul colectiv descoperit la Suceveni în 1971 / *The collective burial found at Suceveni in 1971* (1-2. Dragomir 1996; 3. desen după fotografie / *drawing from photograph*).

¹³ Dragomir 1996, 365-372.

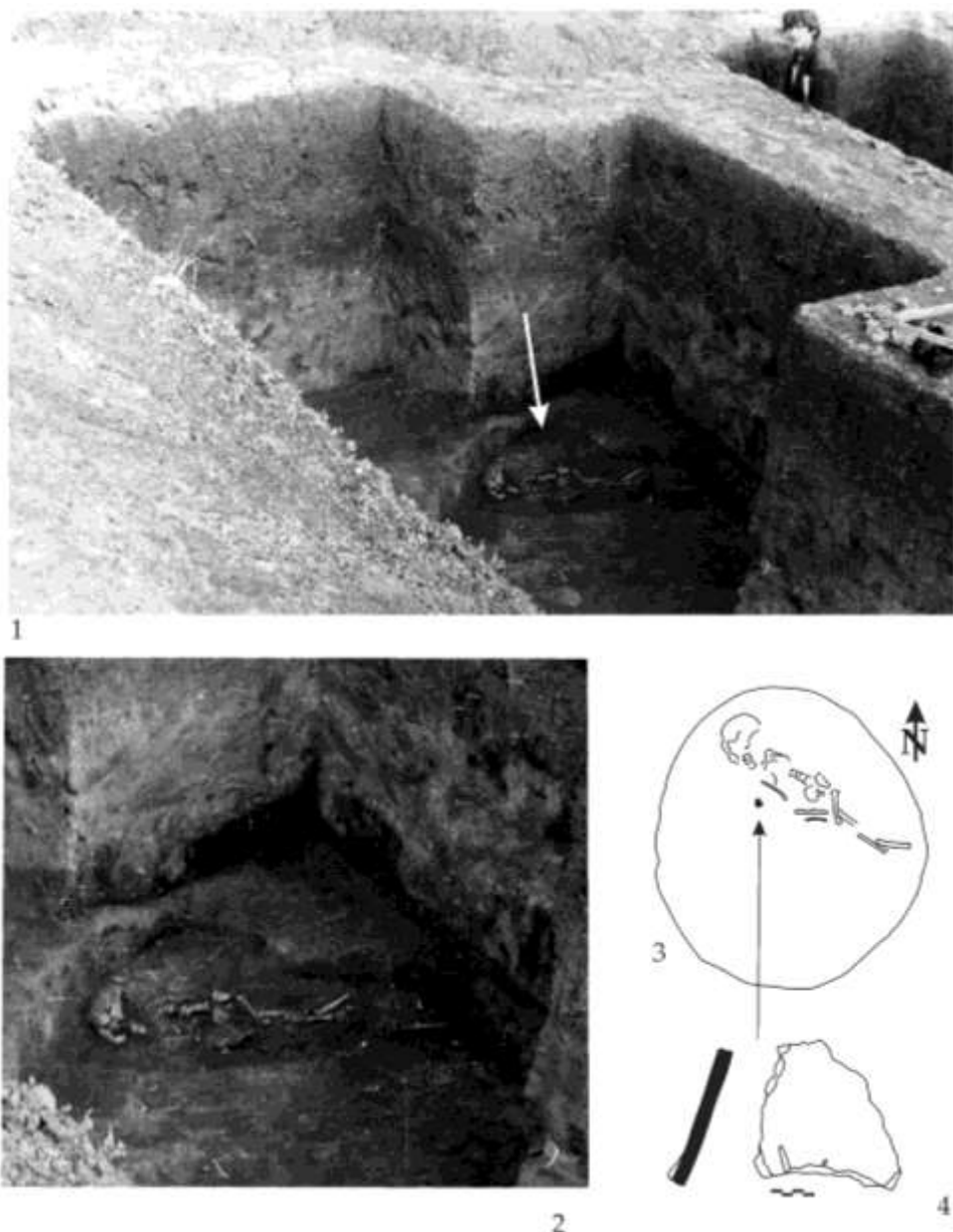

Fig. 3. Suceveni–Stoborăni, mormântul 1/1973: 1. Fotografie din arhiva Muzeului Județean de Istorie „Paul Păltănea”, Galați, 2-3. după Adamescu 2011 / Suceveni–Stoborăni, tomb 1/1973 (no. cat. 2): (1. Photograph from the archive of “Paul Păltănea” County History Museum, Galați, 2-3. according to Adamescu 2011).

Din datele avute la dispoziție putem deduce că este vorba despre o groapă de dimensiuni mari, pe fundul (?) căreia se aflau patru schelete umane (partea inferioară a gropii avea un diametru de 1,70 m)¹⁴. Osemintele se aflau la o adâncime cuprinsă între 1,90-2,10 m de la nivelul actual de călcare, din care dacă scădem grosimea depunerilor ulterioare săpării complexului (~ 0,40 m), putem presupune că adâncimea reală a gropii a fost între 1,50-1,70 m. Lipsesc cu desăvârșire informațiile referitoare la forma și dimensiunile gropii în partea sa superioară¹⁵, cât și cele referitoare la forma profilului. Singurele elemente cunoscute despre stratigrafia complexului sunt cele referitoare la existența la 0,30 m deasupra scheletelor a unui „strat de pământ de umplutură, negru-cafeniu, amestecat cu multă cenușă, cărbuni de lemn și arsură, iar în centrul mormântului, la același nivel, se afla depus drept ofrandă, un craniu de bovină, cu coarnele scurte, prezentând urme puternice de arsură. Deasupra scheletelor pe toată suprafața lor, există un strat subțire de arsură și cenușă, amestecat cu numeroși bolovani de chirpic ars, cu amprente de paie de cereale, de dimensiuni mici, de culoare gălbui-cărămizie, sau nearși, de culoare gălbuie, destul de friabili din cauza umezelii”¹⁶.

*

Poziția celor patru defuncți, așa cum se poate sesiza în documentația existentă (Fig. 2/1-2), sugerează așa cum a afirmat și autorul cercetării „că morții au fost aruncați în groapă la întâmplare”¹⁷. Păstrând numerotația originală, putem afirma că *individul nr. 1*, situat aproape de zona centrală a gropii, a fost „depus” în poziție decubit ventral, orientat pe direcția VSV-ENE, cu membrele superioare depărtate de corp și îndoite ușor din cot și cele superioare, flexate puternic din genunchi, îndreptate spre partea stângă. Craniul, păstrat fragmentar, era dispus lateral, cu privirea spre sud.

Individul nr. 2 a fost depus în partea de sud a gropii, într-o poziție ciudată, ce urmează cu aproximație direcția SV-NE. Acesta era întins pe spate, cu craniul ușor înclinat spre stânga. Membrul superior drept era poziționat pe lângă corp, îndoit din cot, cu palma spre umărul stâng; celălalt braț era întins spre aceeași direcție, îndoit din cot cu un unghi de 90°. Picioarele îndreptate spre stânga aveau poziții diferite. Dacă membrul inferior drept era flexat puternic din genunchi, cel stâng era întins spre NV, peste zona abdominală și antebrațele individului nr. 1.

Cel de al treilea individ era dispus în poziție decubit dorsal, orientat VSV-ENE, în partea nordică a gropii. Acest individ pare a fi cel mai precar conservat din cei

¹⁴ Dragomir 1996, 366.

¹⁵ În planul general al săpăturilor (Fig. 1) complexul are o formă circulară, însă observând metoda de cercetare (Fig. 2/1) putem presupune că autorul a marcat în plan baza complexului.

¹⁶ Dragomir 1996, 367.

¹⁷ Dragomir 1996, 366.

patru descoperiţi. Craniul său, aplecat spre stânga, era parţial acoperit de braţul drept al individului nr. 4. Deşi nu se observă din fotografie, din spusele autorului descoperirii „membrele superioare erau întinse de-a lungul corpului”¹⁸. Membrele inferioare sunt flexate din bazin spre SE, cel stâng pare a fi fost îndoit din genunchi, iar cel drept întins.

În acest caz, putem observa o suprapunere interesantă. Piciorul drept al *defunctului nr. 3* este suprapus de cel drept al *individului nr. 4*, care la rândul său este suprapus de membrul inferior stâng al *individului nr. 3*. Această situaţie poate indica o depunere/aruncare concomitentă a defuncţilor sau dislocarea piciorului din poziţia iniţială (posibil o dispunere verticală pe peretele gropii).

Individul nr. 4 a fost depus în poziţie decubit ventral, aproximativ pe direcţia V-E. Craniul, destul de slab conservat, era „căzut” spre dreapta. Membrul superior stâng era îndoit din cot, cu palma pe abdomen, iar cel drept puternic flexat, cu palma pe umăr. Membrele inferioare erau întinse.

*

Din păcate, nu am putut recupera osemintele celor patru indivizi pentru a fi studiaţi din punct de vedere antropologic. Din fotografii şi din mărturia autorului cercetării, oasele s-au păstrat în condiţii relativ bune şi par a proveni de la persoane adulte.

Alte informaţii pe care le putem extrage din documentaţia disponibilă sunt referitoare la reconstituirea ordinii în care au fost depuşi defuncţii. Astfel, *individul nr. 1* a fost depus înaintea *individului nr. 2*, şi că *individul nr. 3* a fost depus înaintea (sau concomitent cu) celui de al patrulea (Fig. 2). Lucrurile sunt mai puţin sigure în privinţa raporturilor dintre grupurile de indivizi 1-2 şi 3-4. Din fotografii putem observa o posibilă suprapunere între gamba dreaptă a membrului inferior drept al *individului nr. 3*, peste gamba stângă a *individului nr. 1*, în schimb între indivizii 2 şi 4 nu există urme de suprapunere.

2. Un al doilea complex cu oseminte umane a fost descoperit în 1973, în capătul de nord al Secţiunii 11. Este vorba despre o groapă de formă ovală, săpată până la adâncimea de 1,88 m de la nivelul actual de călcare. În partea de NE (probabil pe fundul gropii) a fost identificat un schelet uman păstrat în poziţie chircită pe partea dreaptă, orientat VNV-ESE. Individul (probabil de sex feminin, în vârstă de 4-5 ani) se afla într-o conexiune anatomică parţială, oasele membrului superior drept au fost deranjate probabil cu ocazia săpăturilor, singurele părţi lipsă fiind treimile distale ale oaselor antebraţului drept, aceste lipsuri fiind moderne. Lângă schelet a fost descoperit un fragment ceramic hallstattian (Fig. 2/1-3)¹⁹.

¹⁸ Dragomir 1996, 366.

¹⁹ Adamescu 2011, 381, Fig. 4; 18/1. Informaţiile au fost preluate din jurnalul de săpătură al lui I.T. Dragomir.

3. Cel de al treilea complex cu oseminte umane a fost descoperit tot în anul 1973, în profilul de vest al Secțiunii 12, între metrii 4 și 5. Este vorba despre o groapă circulară în plan, cu o adâncime de 1,55 m, care conținea *oseminte umane deranjate*, câteva oase de la animale mari și câteva fragmente ceramice de la vase bitronconice și de la un vas de bucătărie²⁰ (Fig. 3/1-3).

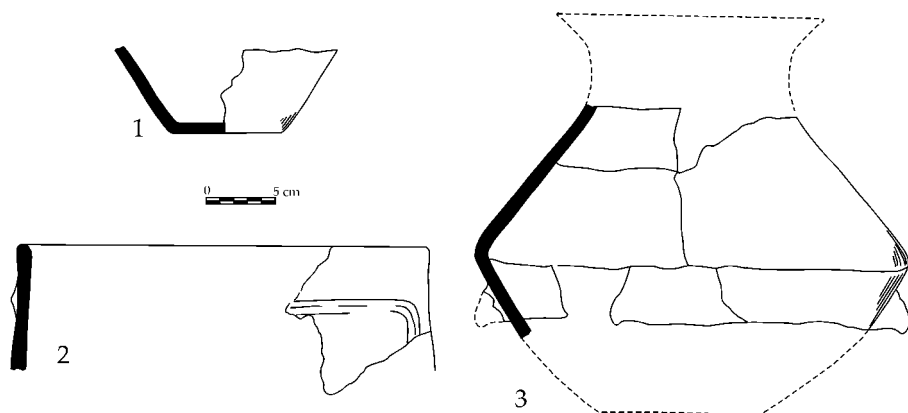

Fig. 4. Ceramică descoperită în groapa cu oseminte umane din Secțiunea 12/1973 / Pottery found in the human bones pit from Section 12-1973 (cat. no. 3).

Analiza descoperirilor

Cronologia și atribuirea culturală

Orice analiză a complexelor cu oseminte umane de la Suceveni ar trebui să înceapă cu o discuție privitoare la cronologia și atribuirea culturală a descoperirilor. Această confuzie pornește de la articolul publicat de I.T. Dragomir în care autorul atribuie mormântul colectiv fenomenului Basarabi, având ca principal argument analogiile cu descoperirile de acest gen de la Gomolava²¹, dar și existența la Suceveni a unei locuiri cu ceramică decorată în stil Basarabi.

Publicarea recentă a vestigiilor hallstattiene de la Suceveni demonstrează fără niciun dubiu existența aici și a unei așezări specifice culturii Babadag²². Deși publicat în 1996, articolul lui Dragomir nu folosește o serie de resurse bibliografice disponibile

²⁰ Adamescu 2011, 381.

²¹ Dragomir 1996, 368-369.

²² Adamescu 2011.

la acea dată²³, care i-ar fi adus fără îndoială mai multe informații privitoare la obiceiul depunerii defuncțiilor în așezările de la începutul epocii fierului, mai ales în regiunea Dunării de Jos.

Numeroasele descoperiri de acest gen, înregistrate mai ales în ultimele două decenii în așezările atribuite culturii Babadag, indică existența unor practici funerare complexe care implică descompunerea, manipularea și depunerea cadavrelor în interiorul așezărilor²⁴. Din această perspectivă, complexe cu oseminte umane de la Suceveni pot fi atribuite mai degrabă locuirii Babadag decât celei Basarabi, fapt dovedit și de fragmentele ceramice descoperite în gropile cercetate în 1973 (nr. cat. 2-3), care nu sunt nici măcar menționate de autorul cercetării.

Starea de reprezentare a cadavrelor

Un criteriu de clasificare al acestor descoperiri poate fi cel determinat de diferitele moduri de depunere a defuncțiilor. Sub acest aspect a fost luată în calcul starea de conservare (dezarticulați sau în conexiune anatomică) și gradul de reprezentare al indivizilor (părți din schelet sau schelet întreg). Din acest punct de vedere în arealul culturii Babadag au fost identificate: a. Complexe descoperite în așezări, care conțin schelete complete aflate în conexiune anatomică; b. Complexe descoperite în așezări, care conțin schelete incomplete, aflate sau nu în conexiune anatomică; c. Complexe descoperite în așezări, ce conțin cranii sau membre; d. Complexe mixte²⁵.

Cele trei gropi cu oseminte umane de la Suceveni reflectă întocmai varietatea acestor depuneri. Două dintre acestea conțin schelete întregi (nr. cat. 1-2), aflate în conexiune anatomică aproape totală, unele „deranjări” producându-se, credem noi, în timpul cercetării (nr. cat. 2). Integritatea cadavrelor este des întâlnită în cazurile cunoscute din arealul culturii Babadag, complexe cu schelete întregi aflate în conexiune anatomică fiind cele mai frecvente²⁶.

Din păcate, ne este greu să comentăm starea de reprezentare a resturilor umane din complexul nr. 3, unde sunt menționate doar „oseminte umane deranjate”, asociate cu oase de animale și fragmente ceramice. Existența unor astfel de situații se poate datora atât depunerii secundare a cadavrului ori, reprezintă resturile unui individ „extras” din contextul său primar.

²³ Irimia, Conovici 1993; Sîrbu 1994; Jugănar, Topoleanu 1994; Topoleanu, Jugănar 1995 (pentru cultura Babadag); Kalmar 1987; Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 etc.

²⁴ vezi Ailincăi *et alii* 2007; Ailincăi 2008a; Ailincăi 2008b, Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013 ș.a.

²⁵ Ailincăi 2008a, 22-24.

²⁶ Ailincăi 2008a, 22-24.

Date referitoare la numărul de indivizi

Referindu-ne la numărul de indivizi, se poate afirma că aceste structuri conțineau de la resturile unui singur individ la 15 persoane, cum este cazul gropii cercetate în nivelul precolonial de la Jurilovca–*Orgamé/Argamum*²⁷. Această diversitate se poate observa și la Suceveni, unde complexul nr. 1 conținea patru indivizi iar cel de-al doilea doar unul²⁸. În afară de cazul deja menționat de la *Orgamé*, în arealul culturii Babadag înmormântări colective în gropi sau locuințe cunoaștem în câteva cazuri din așezarea eponimă²⁹, la Bucu–*Pochină*³⁰, Niculițel–*Cornet*³¹ sau Enisala–*Palanca*³².

Complexe ce conțin un singur individ în conexiune anatomică, în poziție chircită (nr. cat. 2), au fost descoperite destul de frecvent în așezările de la Babadag³³, Bucu³⁴, Enisala–*Palanca*³⁵, Garvăn–*Mlăjițul Florilor*³⁶, Niculițel–*Cornet*³⁷, Novosel'skoe II–*Teraphont*³⁸, Orlovka–*Kartal II*³⁹, Rasova–*Malul Roșu*⁴⁰, Satu Nou–*Valea lui Voicu*⁴¹.

Observații antropologice

Singurele oase pe care le-am găsit în colecțiile Muzelui de Istorie „Paul Păltănea” din Galați⁴² sunt cele ale individului descoperit la Suceveni în 1973, în partea de N a secțiunii 11 (nr. cat. 2).

²⁷ Ailincăi, Mirițoiu, Soficar 2003; Ailincăi, Mirițoiu, Soficar 2006.

²⁸ Trebuie să precizăm că nu am identificat resturile faunistice din aceste structuri, printre care se pot afla și oase umane. De asemenea, printre oasele celor patru indivizi depuși în complexul nr. 1 ar fi putut exista și oase de la alți indivizi (vezi, de exemplu, Ailincăi, Constantinescu 2008). În acest sens, putem doar sesiza prezența în fotografia din Fig. 2/1 (colțul din dreapta, jos) a două tibii umane „aruncate” odată cu pământul excavat.

²⁹ Ailincăi *et alii* 2007, Fig. 3/2.

³⁰ Rența 2008, 76-77, Fig. 22/3; 26/1.

³¹ Jugănar 1997, Topolean 1994; Topolean, Jugănar 1995; Ailincăi, Topolean 2003; Ailincăi 2008b.

³² Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, Fig. 4, 6.

³³ Ailincăi *et alii* 2007, Fig. 2/1; 5/1; 8/1.

³⁴ Rența 2008, 75-76, Fig. 7/1, 24/1, 99/1.

³⁵ Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, 400-401, Fig. 7.

³⁶ Jugănar 1997, Fig. 1; Comșa 2013.

³⁷ Ailincăi 2008b, 12-13, Fig. 7/1.

³⁸ Brujako, Novitkii 1997, 121, fig. 16/4-6.

³⁹ Vančugov *et alii* 1999, 137, 148, Fig. 9/1, 17/1, 25/5, 27, 28/1-3.

⁴⁰ Irimia 1974, 124-125, Fig. 6.

⁴¹ Irimia, Conovici 1993, 53, 89, 91.

⁴² Mulțumim și pe această cale d-lor C. Căldăraru și C. Ilie care ne-au încredințat spre studiu osemintele.

Scheletul este foarte bine conservat⁴³ şi reprezentat⁴⁴. Oasele prezintă puţine transformări tafonomice⁴⁵, materializate prin depuneri de calcar, mai ales pe craniu şi toate oasele lungi, iar craniul prezintă mici suprafeţe pe frontal şi parietale afectate de acţiunea rădăcinilor.

O parte din oase sunt fragmentate în marea majoritate post-mortem, din cursul cercetării în teren şi depozitării. De asemenea, multe lipsurile constatate pot fi tot moderne (Fig. 5).

Sexul, estimat prin aplicarea funcţiilor discriminante pe măsurători prelevate de la dentiţia permanentă şi deciduă⁴⁶, ar putea fi feminin. Vârsta estimată pe baza erupţiei dentare⁴⁷ şi lungimii oaselor lungi⁴⁸ este de 4-5 ani.

Statura⁴⁹, calculată pe baza lungimii maxime a femurului drept (Tabel 1), este de $96,08 \pm 12,4$ cm.

Scheletul prezintă în orbita dreaptă urme de *cribra orbitalia* activă şi urme de periostită incipientă în treimea medială a diafizelor tibiilor.

Fig. 5. Suceveni–Stoborăni, mormântul 1/1973 (nr. cat. 2). Cu negru sunt ilustrate segmentele scheletice care lipsesc, cu alb oasele prezente / Suceveni–Stoborăni, tomb 1/1973 (no. cat. 2). The missing parts of the skeleton are underlined in black.

Deşi numărul analizelor antropologice efectuate pentru astfel de descoperiri a sporit considerabil în ultima vreme, datele despre depunerea unor indivizi cu o vârstă cuprinsă în categoriile *infans* I şi II sunt destul de puţine. Până în prezent, descoperirea de la Suceveni (nr. cat. 2) alături de unul din complexe de la Sau Nou–Valea lui Voicu⁵⁰ sunt singurele, din arealul culturii Babadag, care conţin un individ de vârstă *infans* I, aproximativ întreg şi în

⁴³ Connell, Rauxloh 2003, 2; Connell 2008, 9.

⁴⁴ Steckel *et alii* 2006, 19.

⁴⁵ Stodder 2008, 71-114.

⁴⁶ de Vito, Saunders 1990.

⁴⁷ Steckel *et alii* 2006, 17, fig. 11-13.

⁴⁸ Stloukal, Hanakova 1978, 53-69; Bernert *et alii* 2007, 199-206.

⁴⁹ Visser 1998.

⁵⁰ Irimia, Conovici 1993, 53, 89.

conexiune anatomică. Din datele de până acum, oase de copii au mai apărut, însă doar izolat și lipsite de conexiune anatomică, la Enisala⁵¹ și Niculițel⁵².

Deși ar fi fost foarte important, din păcate, nu am reușit să identificăm oasele provenite din celelalte două complexe (nr. cat. 1 și 3). Singurele informații provin din fotografiile făcute mormântului colectiv, de unde reiese destul de evident că în groapă se aflau osemintele a cel puțin patru indivizi adulți.

Tabel 1. Măsurători schelet post-cranian / *Metrics for the postcranial bones.*

Dimensiuni și indici	Suceveni 1973		Dimensiuni și indici	Suceveni 1973	
	dr.	stg.		dr.	stg.
Claviculă			Femur		
4. D. vert.	5,40	4,82	1. L. max.	201	-
5. D. sag.	5,97	5,84	6. D. sag. mijl.	12,8	13,41
4:5. I. secț.	41,43	82,53	7. D. transv. mijl.	13,23	13,33
<i>Humerus</i>			8. Perim. mijl.	41	43
1. L. max.	149	148,5	9. D. transv. subtroh.	16,97	-
5. D. max. la mijl.	10,68	10,58	10. D. sagit. subtroh.	11,36	-
6. D. min. la mijl.	8,52	8,97	6:7. I. pilastric	96,75	-
6:5. I. secț. diaf.	76,48	84,78	10:9. I. platimeric	66,94	-
Radius			Tibie		
1. L. max.	-	113	1. L. max.	156	158
4. D. transv. la mijl.	-	7,53	8. D. sag. la mijl.	14,2	14,4
5. D. sag. la mijl.	-	6,19	8a. D. sag. la f.n.	15,24	16,33
5:4. I. secț. diaf.	-	82,20	9. D. transv. la mijl.	11,36	10,79
<i>Ulna</i>			9a. D. transv. la f.n.	12,57	12,52
1. L. max.	-	125	10a. Perim. la f.n.	46	46
3. Perim. min.	-	20	9:8. I. secț. diaf.	80	74,93
11. D. dorso-volar	-	6,41	9a:8a. I. cnemic	82,48	76,67
12. D. transv.	-	7,31	<i>Peroneu</i>		
11:12 I. secț.	-	87,69	1. L. max.	155	-
<i>Coxal</i>			2. D. max. la mijl.	7,14	7,51
2. Lăț. iliacă	-	79	3. D. min. la mijl.	5,36	5,98
			3:2. I. diaf.	75,07	79,62

Date privind poziția și orientarea defuncțiilor

Așa cum observa și autorul cercetării de la Suceveni, în mormântul colectiv scheletele se aflau într-o poziție neobișnuită, „lăsând impresia că defuncții au fost

⁵¹ Ailincăi, Constantinescu 2008.

⁵² Constantinescu, Mirițoiu 2008.

aruncați în groapă la întâmplare”⁵³. Din analiza fotografiilor disponibile am putut sesiza că indivizii 1 și 4 se află în poziție decubit ventral, în vreme ce aceia numerotați cu 2 și 3 se păstrau în poziție decubit dorsal. Pozițiile diferite, cât și dispunerea „dezordonată” a membrilor par să confirme opinia lui I.T. Dragomir. Această lipsă de preocupare față de depunerea cu pietate a defuncților este destul de comună în arealul culturii Babadag; astfel de depuneri au fost asociate uneori și cu existența unor urme de moarte violentă⁵⁴.

Spre deosebire de situațiile menționate mai sus, poziția chirchit denotă o oarecare preocupare pentru depunerea defuncților. În unele cazuri, precum groapa cercetată în 1996 la Babadag au fost înregistrate unele ritualuri, precum spargerea peste individul decedat a unui vas bitronconic de mari dimensiuni⁵⁵.

În ceea ce privește orientarea defuncților, nu putem vorbi deocamdată de o orientare standard. Relativ recent observăm că depunerea pe direcția NNV-SSE, NV-SE și E-V este caracteristică exclusiv scheletelor descoperite în poziție decubit dorsal, iar orientările pe direcțiile NNE-SSV, SSV-NNE și SV-NE sunt întâlnite exclusiv în cazul defuncților depuși în poziție chirchită. Cu aceeași ocazie, atrăgeam totuși atenția că numărul mic al cazurilor în care am putut stabili orientarea (34 cazuri) determină fragilitatea analizei, iar orice nouă descoperire poate determina schimbări ale acestei situații⁵⁶.

Observații privind presupunerea existenței unor ritualuri

În multe cazuri, pe parcursul cercetării unor astfel de complexe arheologice au fost identificate și o serie de depuneri ce pot fi puse în legătură cu unele ritualuri sau activități care însoțeau aceste depuneri. În ciuda faptului că nu putem vorbi de un inventar standard, sunt cunoscute situații similare cu cea relatată în cazul mormântului colectiv, unde autorul cercetării menționează existența deasupra defuncților a unui strat de cenușă, amestecat cu chirpici și a unui craniu de bovid. În acest sens, nu putem să nu menționăm cazul descoperirii de la Jurilovca–Orgamél/Argamum unde deasupra cadavrelor se afla un strat de cenușă în care s-au găsit fragmente de la aproximativ 80 de vase, oase de animale, un humerus și un coxal uman. Amenajarea unui „pat” de fragmente ceramice pe care au fost găsite scheletele

⁵³ Dragomir 1996, 365-366.

⁵⁴ În acest sens, putem menționa cei doi indivizi cu urme de moarte violentă de la Enisala–Palanca, gr. 7/ S 6 /2010 (Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, 393-394, fig. 4), dar și cazurile încă inedite descoperite în campania 2013.

⁵⁵ Ailincăi et alii 2007, 82, Fig. 5.

⁵⁶ Ailincăi 2013, 233-234, Fig. 10. Analiza a fost făcută luând în calcul și mormântul colectiv de la Suceveni.

umane a fost observată la patru din gropile de la Niculițel–Cornet⁵⁷. Tot în această așezare, în campania 2000, într-o astfel de groapă s-a observat un strat de cenușă cu fragmente ceramice deasupra unei părți a osemintelor⁵⁸. În așezarea de la Babadag un astfel de complex conținea un singur individ, acoperit cu lespezi de piatră și un strat de fragmente ceramice⁵⁹. Straturi de cenușă și fragmente ceramice, deasupra oaselor, sunt semnalate și în cazul gropilor 41, 43, 44 și 46 de la Satul Nou–Valea lui Voicu⁶⁰.

Locul depunerii

În așezările Babadag, oseminte umane au fost găsite în contexte diverse, de la nivelul de depuneri arheologice, la locuințe, fortificații dar mai ales în gropi amenajate similar cu cele considerate a fi servit la depozitarea proviziilor sau resturilor menajere. Cele trei gropi analizate în această notă fac parte dintr-o aglomerație de astfel de complexe identificate în partea de SV a zonei studiate de I.T. Dragomir (Fig. 1). Este foarte dificil să reconstituim poziția acestor complexe în contextul întregii suprafețe locuite la începutul epocii fierului, aceasta ocupând o suprafață mult mai mare⁶¹.

Referindu-ne strict la gropile cu oseminte umane de la Suceveni, putem presupune că în cazul primelor două complexe gropile au fost săpate special pentru a adăposti cadavrele celor depuși. În cazul mormântului colectiv (nr. cat. 1), aceasta a fost săpată suficient de încăpătoare pentru cei patru indivizi, în vreme ce cadavrul copilului din complexul nr. 2 pare să fi fost așezat în poziție chircit, pe fundul gropii.

Deși nu dispunem de documentație grafică cu privire la planul și profilul celor trei complexe, având în vedere adâncimea înregistrată de la nivelul actual de călcare, putem presupune că gropile au fost săpate la adâncimi relativ mari ce ajung, în cazul mormântului colectiv, probabil la aproape - 1,70 m.

Încheiere

În ciuda faptului că nu am putut recupera decât o mică parte din informații, reluarea problematicei în mormântărilor din așezarea hallstattiană timpurie de la Suceveni–Stoborâni a fost absolut necesară în vederea clarificării unor deficiențe legate de cercetarea și publicarea acestor complexe. Dacă din punct de vedere al informațiilor scrise și grafice am recuperat și publicat puținul material disponibil,

⁵⁷ Jugănar, Topoleanu 1994, 71-72; Topoleanu, Jugănar 1995, 204-205.

⁵⁸ Ailincăi, Topoleanu 2003, 39 și urm.

⁵⁹ Jugănar 2005, 33.

⁶⁰ Irimia, Conovici 1993, 53, 89, 91, 94.

⁶¹ vezi Adamescu 2011, 382 și urm.

informații foarte importante am fi putut obține din analiza osemintelor care, din păcate, nu au putut fi găsite.

Descoperirea unor astfel de situații în așezarea de la Suceveni–Stoborăni ne întărește convingerea că aceste *practici de depunere–descompunere–manipulare* a cadavrelor umane sunt absolut comune în toate așezările culturii Babadag (Fig. 5), fapt vizibil mai ales în cele intens cercetate precum situl eponim⁶², Niculițel–Cornet⁶³, Enisala–Palanca⁶⁴, Satu Nou–Valea lui Voicu⁶⁵ sau Garvăn–Mlăjițul Florilor⁶⁶.

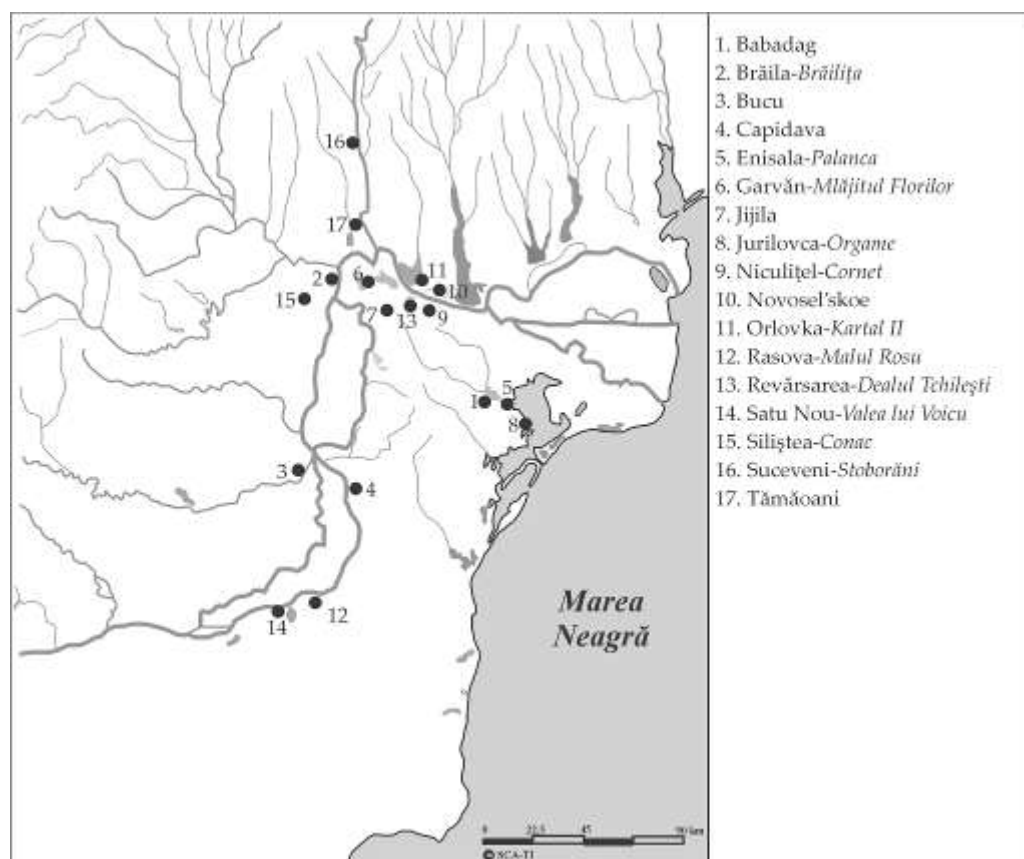

Fig. 6. Înmormântări în așezări hallstattiene timpurii la Dunărea de Jos / *Burials inside Early Iron Age settlements at the Lower Danube.*

⁶² Ailincăi *et alii* 2007.

⁶³ Ailincăi 2008b.

⁶⁴ Ailincăi, Constantinescu 2008; Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013; Micu *et alii* 2014.

⁶⁵ Irimia, Conovici 1993; Irimia 2003.

⁶⁶ Jugănar 1997; Jugănar 2005; Ailincăi 2008a.

Fără a insista asupra acestei problematici, în final atragem doar atenția că înmormântările în așezări reprezintă un fenomen funerar aparte, documentat la scară mondială, în epoci și contexte diferite. Din punct de vedere arheologic acestea sunt reprezentate de schelete sau părți din schelete umane, aflate sau nu în conexiune anatomică, depuse în structuri de locuit dezafectate (gropi, locuințe etc.). Considerate de multe ori ca descoperiri „macabre”, înmormântări „atipice” sau „neregulate”, acestea reprezintă fără îndoială o modalitate de tratament aplicată corpului uman după moarte⁶⁷.

⁶⁷ În acest sens, menționăm doar două volume recente – Baray, Boulestin 2010; Müller-Scheeßel 2013 – care ilustrează foarte bine acest fenomen la nivel european.

Bibliografie

- Adamescu, A. 2011, *Descoperiri din prima epocă a fierului în aşezarea de la Suceveni–Stoborăni, jud. Galaţi*, Peuce, S.N. 9, 377-436.
- Ailincăi, S.C. 2008a, *The Place for the Dead in Early and Middle Iron Age Lower Danube Area*, în Sîrbu, V., Vaida, L., D. (eds.), *Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe. Proceedings of the 9th International Colloquium of Funerary Archaeology, Bistriţa, May 9th-11th, 2008*, Cluj-Napoca, 9-33.
- Ailincăi, S.C. 2008b, *The Dead Among the Living in the Babadag Settlement from Niculiţel–Cornet (Tulcea county, Romania)*, în Sîrbu, V., Ştefănescu, R. (eds.), *Funerary Practices in Central and eastern Europe (10th c. BC – 3rd c. AD). Proceedings of the 10th International Colloquium of Funerary Archaeology, Brăila-Braşov*, 11-30.
- Ailincăi, S.C. 2013, *Începuturile epocii fierului în Dobrogea*, SCIVA 64, 3-4, 223-292.
- Ailincăi, S.C., Constantinescu, M. 2008, *O groapă cu oseminte umane descoperită în aşezarea culturii Babadag de la Enisala–Palanca*, în Ailincăi, S.C., Micu, C., Mihail, F. (eds.), *Omagiu lui Gavrilă Simion la a 80-a aniversare*, Tulcea, 121-131.
- Ailincăi, S.C., Jugănar, G., Țârlea, A., C., Vernescu, M. 2007, *Early Iron Age Complexes with Human Remains from the Babadag Settlement*, Peuce, S.N. 3-4, 77-108.
- Ailincăi S.C., Mihail F., Constantinescu M. 2013, *Aşezarea din prima epocă a fierului de la Enisala–Palanca. Cercetările arheologice din 2010*, în Ailincăi S. C., Țârlea A., Micu C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor de la Babadag (1962-2012). Actele conferinţei „Lower Danube Prehistory. 50 Years of Excavations at Babadag, Tulcea, September 20th-22th, Brăila*, 387-460.
- Ailincăi, S., Miriţoiu, N., Soficaru, A. 2003, *O groapă cu oseminte umane atribuită culturii Babadag descoperită în nivelul precolonial de la Orgame (com. Jurilovca, jud. Tulcea)*, ArhMold 26, 307-324.
- Ailincăi, S., Miriţoiu, N., Soficaru, A. 2006, *A pit with human remains attributed to the Babadag culture discovered in pre-colonial levee lat Orgame*, în Mănuş-Adameşteanu, M. (ed.), *A la recherche d’une colonie. Actes du Colloque International. 40 ans de recherche archéologiques à Orgamé/Argamum*, Bucureşti, 81-107.
- Ailincăi, S., Topoleanu, F. 2003, *Noi descoperiri osteologice umane în aşezarea de la Niculiţel Cornet*, Peuce, S.N. 1, 45-50.
- Baray, L., Boulestin B. (eds.) 2010, *Morts anormaux et sepoultures bizarres. Les dépôts humains en fosses circulaires et en silos du Néolithique a l’âge du Fer*, Dijon.

- Bernert, Z., Évinger, S., Hajdu, T. 2007, *New data on the biological age estimation of children using bone measurements based on historical populations from the Carpathian Basin*, *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici* 99, 199-206.
- Brujako, I.V., Novîţkii, E.Ju. 1997, *Grădiştea Novoselskoe II (Satu Nou II) – un nou complex tracic la Dunărea de Jos*, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă* 2, 113-168.
- Brujako, I.V., Yaroševič, Iu.I. 2001, *Gorodiše u s. Novosel'skoe na nižnem Dunae*, *Germes*.
- Buikstra J.E., Uberlaker D.H., *Standards for data collection from human skeletal remains*, *Arkansas Archaeological Survey Research Series* 44, Fayetteville, 1994.
- Comşa, A. 2013, *Analiza anthropologică privind osemintele umane hallstattiene (cultura Babadag) descoperite la Garvăn–Mlăjiţul Florilor (jud. Tulcea)*, *Peuce*, S.N. 11, 331-346.
- Connell, B. 2008, *Preservation and archaeological data*, în Powers, N. (ed.), *Human osteology method statement*, *Museum of London*, Published online March 2008, 9-10.
- Connell, B., Rauxloh, P. 2003, *A rapid method for recording human skeletal data*, <http://www.museumoflondon.org.uk/NR/rdonlyres/61CC101E-B351-451B-857B-7A4479E78CC7/0/RapidMethodRecordingManual.pdf>
- Constantinescu, M., Miriţoiu, N. 2008, *Anthropological analysis of the human osteological remains from the Niculiţel–Cornet site*, în Sîrbu, V., Ştefănescu, R. (eds.), *Funerary Practices in Central and eastern Europe (10th c. BC – 3rd c. AD). Proceedings of the 10th International Colloquium of Funerary Archaeology*, Brăila-Braşov, 69-83.
- Dragomir, I.T. 1970, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni în lumina săpăturilor de la Lişcoteanca, Băneasa şi Suceveni*, *MemAntiq* 2, 25-38.
- Dragomir, I.T. 1971, *Aşezarea neolitică fortificată din aria aspectului cultural Stoicani-Aldeni de la Suceveni*, *MemAntiq* 3, 143-155.
- Dragomir, I.T. 1983a, *Eneoliticul în sud-estul României: aspectul cultural Stoicani Aldeni*, Bucureşti.
- Dragomir, I.T. 1983b, *Mărturii hallstattiene traco-geto-dacice în regiunea de sud a Moldovei*, *Istros* 2-3, 81-111.
- Dragomir, I.T. 1996, *Mormântul colectiv hallstattian de la Suceveni, judeţul Galaţi*, *Danubius* 16, 365-372.
- Irimia, M. 1974, *Cercetările arheologice de la Rasova - Malul Roşu. Raport Preliminar (Cu privire specială asupra Hallstattului în Dobrogea)*, *Pontica* 7, 75-137.
- Irimia, M. 2003, *Den Grabritus und die Grabrituale der Babadag–Kultur–Gemeinschaften betreffend*, *Thracia* 15, 251-268.
- Irimia, M., Conovici, N. 1989, *Aşezarea getică fortificată de la Satu Nou – „Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanţa)*, *Thracodacica* 10, 115-154.

- Irimia, M., Conovici, N. 1993, *Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanţa, Pontica* 26, 51-114.
- Jugănar, G. 1997, *Manifestări ale Primei Epoci a Fierului în Dobrogea (Descoperirile de la Garvăn–Mlăjitul Florilor jud. Tulcea)*, în Simion, G. (coord.), *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993, Tulcea*, 99-102.
- Jugănar, G. 2005, *Cultura Babadag*, I, Constanţa.
- Jugănar, G., Topoleanu, F. 1994, *Gropi funerare în aşezarea hallstattiană de la Niculiţel–Cornet (jud. Tulcea), Istros* 7, 71-82.
- Kalmar, Z. 1987, *Contribuţii la cunoaşterea ritului funerar hallstattian*, SCIVA, 28, 2, 166-174.
- Micu, C., Ailincăi, S.C., Stănică, A., Mocanu, M., Constantinescu, M. 2014, *Enisala, com. Sarichioi, jud. Tulcea, CCAR. Campania 2013*, 177-179.
- Morintz, S. 1987, *Noi date şi probleme privind perioadele hallstattiană timpurie şi mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, Thraco-Dacica 8, 1-2, 39-71.
- Müller-Scheeßel, N. (Hrsg.) 2013, 'Irreguläre' Bestattungen in der Urgeschichte: Norm, Ritual, Strafe...?, *Akten der Internationalen Tagung in Frankfurt a. M. vom 3. bis 5. Februar 2012*, Rudolf Habelt GmbH, Bonn.
- Nanu-Basarab, D. 1990, *Forme şi ornamente pe ceramica descoperită în aşezarea tracică de la Suceveni–Stoborăni, jud. Galaţi, SympThrac* 8, 135-136.
- Petrescu-Dîmboviţa, M. 1953, *Cercetări arheologice în aşezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani (Raionul Galaţi)*, SCIV 4, 3-4, 765-778.
- Perianu, M. 1993, *O „groapă de provizii” Babadag (Hallstatt) cu oseminte umane*, Thraco-Dacica 14, 1-2, 163-168.
- Renţa, E. 2008, *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomiţa, Târgovişte*.
- Sîrbu, V. 1994, *Sacrificii umane şi practici funerare insolite în arealul tracic, în Hallstatt şi La Tène*, Istros 7, 83-122.
- Sîrbu, V. 1997, *Sacrifices humains et pratiques funéraires insolites dans l'areal thrace du Hallstatt et La Tène*, în Simion, G. (coord.), *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993, Tulcea*, 193-221.
- Sîrbu, V., Ailincăi, S.C., Simion, G. 2008, *Jijila–Cetăţuie o aşezare fortificată a culturii Babadag în nord-vestul Dobrogei*, Brăila.
- Sîrbu, V., Pandrea, S. 1994, *Cercetările arheologice de la Siliştea, Jud. Brăila*, Istros 7, 27-62.
- Steckel, R.H., Larsen, C.S., Sciulli, P.W., Walker, P.L., *The Global History of Health Project data collection codebook*. Unpublished manuscript, 2006. Available at: http://global.sbs.ohio-state.edu/new_docs/Codebook-01-24-11-em.pdf
- Stloukal, M., Hanakova, H. 1978, *Die Länge der Längsknochen altslavischen Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen*, Homo 26, 1978, 53-69.

- Stodder, A.L. 2008, *Taphonomy and the nature of archaeological assemblages*, în Katzenberg, M.A., Saunders, S.R. (eds.), *Biological anthropology of the human skeleton*, second edition, 71-114.
- Topoleanu, F., Jugănar, G. 1995, *Așezarea de tip Babadag de la Niculițel "Cornet" (jud. Tulcea). Săpăturile de salvare efectuate în 1988*, Peuce 11, 1995, 203-229.
- Vančugov, V.P., Sîrbu, V., Niculiță, I.T., Bârcă, V. 1999, *Cercetările arheologice de salvare de la Orlovka-Cartal (Ucraina) – Campania 1998*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă 3, 135-221.
- Vasiliev, V., Aldea, A., Ciugudean, H. 1991, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice; așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca.
- Visser, E.P. 1998, *Little waifs: estimating child body size from historic skeletal material*, International Journal of Osteoarchaeology 8, 6, 413-423.
- de Vito, C., Saunders, S.R. 1990, *A discriminant function analysis of deciduous teeth to determine sex*, Journal of Forensic Science 35, 4, 845-858.